

Şehit Ailelerinde, Gazilerde ve Gazi Ailelerinde Sabır ve Dinî Başa Çıkma İlişkisi*

The Relationship Between Patience and Religious Coping in Martyrs' Families, War Veterans and Their Families

Nesibe ESEN ATEŞ^a , Hasan KAYIKLIK^b

^a Arş. Gör. Dr., Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Psikolojisi Anabilim Dalı
e-Posta: nesen@cu.edu.tr , <http://orcid.org/0000-0003-4259-9544/>

^b Prof. Dr., Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Psikolojisi Anabilim Dalı
e-Posta: hkayiklik@cu.edu.tr , <http://orcid.org/0000-0003-1755-5398/>

Makale Bilgileri

Geliş Tarihi:	15.03.2019
Kabul Tarihi:	22.05.2019
Yayın Tarihi:	26.06.2019

Özet

Sabır, bir sıkıntı karşısında ilk anda gösterilen tahammülün gelişip uzun süreli hale gelmesi ile ortaya çıkmaktadır. Sabır dirayet, metanet, sükûnet, sağduyu ve çözüm arayışından oluşmaktadır. Günümüz anlayışında sabır dayanıklılıktan öteye geçmeyen bir görüntü çizmektedir. Ancak temelde o bir aksiyona dayanmaktadır. Kişinin yaşadığı sorunu aşması için bir takım çözüm yolları denemesi sabrın en çok gözden kaçan noktalarından birisidir. Bireyin kendisini zorlayan durumlardan kurtulabilmesini temel almaktadır. Bunun için aslında her ne kadar bugün pasif bir süreç gibi algılsa da sabır aktif bir süreçtir. Bu kişinin kendini tanımasını, potansiyellerini ve yeteneklerini kullanmasını sağlamaktadır. Böylelikle sabır kişiyi geliştirici bir hal almaktadır. İslam yaşanan zorluklar karşısında sabrı tavsiye etmektedir. Kur'an'da sıklıkla inanan bireye sakin, teslim olmuş bir kalp ile ve içten gelerek Tanrı'dan yardım istenmesi öğütlenmektedir. Kur'an bazı örnek durumlar üzerinden giderek kişilere sabretmeyi öğütlemektedir. Bu örnekler ile kişilerin yaşadıkları sorunlar karşısında nasıl bir tutum sergilemeleri gerektiği onlara anlatılmaktadır. Ayrıca Kur'an sabrın sıklıkla tavsiye edilen bir değer olması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu bağlamda inanan birey sıkıntı içindeki diğer kişiye sabretmesini öğütlemeli ve ona yardım etmeye çalışmalıdır. İslam'da sabır, yaşanan sıkıntı karşısında çaresiz hisseden kişi için bir anlam kaynağı olarak işlev görmektedir. Yaşanan zorluğun kaynağının Allah olduğunu bilmek, o zorlukla yüzleşmeyi ve onu kabullenmeyi kolaylaştırmaktadır. Zira zorluğun kaynağı olan Allah kolaylığı da verecek olandır.

Bu çalışmada sabrın yakın kaybı, ölüme yaklaşma tecrübesi, organ kaybı ve travma yaşamış kişilerin yaşamış oldukları zorluklarla başa çıkma esnasında nasıl bir rol oynadığı üzerinde durulmuştur. Uygulama grubu Adana il merkezinde ikamet eden şehit aileleri, gaziler ve gazi ailelerinden seçilmiştir. Görüşmecilerin büyük çoğunluğunda sabır, kaynağını dinden almaktadır ve başa çıkmaya olumlu yansımaktadır. Buna göre şehit ailelerinde metanet ve dirayet yönü ortaya çıkarken, gazilerde yaşama uyum sağlamayı kolaylaştıran ve uyumu güçlendiren bir işlev göstermiştir. Gazi yakınlarında ise sabır, kendilerinden daha kötü olan kişilerin duruma bakıp teselli bulma şeklinde ortaya çıkmıştır. Yaşanılanın sabır mı tahammül mü olduğu da sorgulanmış ve yine tüm gruplarda çoğunlukla sabır davranışı ile karşılaşılmıştır. Sabır ölüm ve organ kaybı gibi telafisi mümkün olmayan durumlarda olayı kabullenme açısından önemli rol oynamaktadır. Ayrıca aile içi ilişkilerin ve aile birliğinin devam etmesi konusunda da sabır kavramı oldukça fazla atf almıştır.

Anahtar Kelimeler: Sabır, Tahammül, Dinî Başa Çıkma, Şehit, Gazi.

* Bu çalışma "Şehit Aileleri, Gaziler ve Gazi Ailelerinde Dini Başa Çıkma: Adana Örneği" isimli doktora tezinden esinlenerek yazılmıştır.

Giriş

Başa çıkma, son yılların en ilgi çeken konularından biridir. Pargament (1997, s. 71-72) başa çıkma konusunun bu kadar fazla ilgi görmesini hızla değişen yaşam koşullarına bağlamaktadır. Değişen roller, kurallar, ekonomik ve siyasi özgürleşme, büyüyen teknoloji bireyleri sürekli yeni durumlar, olaylar ve şartlarla yüz yüze bırakmaktadır. Yeni durumlarla baş etme çabasının arttığı bir süreçte, araştırmacıların ilgisi başa çıkma konusuna yönelmiştir. En yalın haliyle, ruhsal ve fiziksel stresten kurtulma ve rahatlama süreci olan başa çıkma konusunda, Lazarus'un yazdığı *Psychological Stress and the Coping Process* (1966) adlı çalışma ile Lazarus ve Folkman'ın birlikte kaleme aldığı *Stress, Appraisal, and Coping* (1984) adlı çalışma, tarihsel bağlamda dikkate değerdir. Zira bu iki kitap başa çıkmanın teorileşmesinde oldukça büyük işlev görmüştür. Konunun dini yönü ise Pargament tarafından ortaya konulmuştur (1997).

Olumsuz yaşam olayları ferdin ruhsal ve bedensel rutinini bozmakta, hayatında dengesizliğe neden olmaktadır. İnsanın yaşamını temellendirdiği anlam ve değerleri sarsabilmektedir. Pargament ve Rye söz konusu anlamın sarsılması durumunda, bireyin ya onu aynı şekilde koruma ya da anlamı dönüştürme yolunu seçeceğini belirtmektedirler (Pargament ve Rye, 1998, s. 61). Bu bağlamda başa çıkma süreci bozulan denge ve kaybolan anlamın yeniden inşa edilmesi olarak değerlendirilebilir

Başa çıkma bir süreçtir ve bu süreçte birbirini takip eden bir takım unsurlar mevcuttur. Pargament'e göre (2003, s. 210-212; Pargament ve diğerleri, 1990) başa çıkma sürecindeki temel unsurlar: 1. Yaşanan ya da yaşanması muhtemel olaylar, 2. Değerlendirmeler, 3. Başa çıkma eylemleri, bunlar duygu odaklı ya da problem odaklı olabilecekleri gibi daha spesifik stratejilerden de söz etmek mümkündür. 4. İlk üç etkenin birleşme noktası olarak sonuçlar. Sonuçlar dar anlamda olumlu ya da olumsuz olarak sınıflandırılabilirken geniş manada fiziksel, sosyal, psikolojik gibi de sınıflandırılabilir. İnsanın başa çıkma sürecinde ortaya koyduğu her bir çaba, başa çıkma etkinliği olarak adlandırılır. Bunlar anlamlandırma gibi bilişsel olabilirken, öfke duyma gibi duygusal ya da yürüyüş yapma, ibadet etme gibi davranışsal da olabilir (Ayten, 2012, s. 38).

Başa çıkmayı kısaca özetlemek gerekirse: birey bir olay yaşar, bu olay yaşam rutinini olumlu ya da olumsuz olacak şekilde bozar. Devamında bilişsel süreçler devreye girer ve insan söz konusu durumu değerlendirir. Eğer durumu stres verici bulmazsa herhangi bir eylemde bulunmaz. Ancak durum stres verici olarak algılanırsa, tekrar bir değerlendirme başlar. Bu süreçte stres verici durumdan kurtulmaya yönelik başa çıkma metotlarına ve kişinin bunlara olan yeterliliğine dair bir değerlendirme söz konusudur. İkinci değerlendirme döneminde, stres verici durumun ortaya çıkardığı engellenmelerden kaynaklı bir takım ruhsal yaşantılar meydana gelebilir. Bu değerlendirme sonucu başa çıkma etkinlikleri ortaya çıkar. Başa çıkma etkinlikleri duygusal, bilişsel ve davranışsal çabalar olarak tanımlanabilir. Bunlar problem odaklı veya duygu odaklı olarak ikiye ayrılır. Ferdin yaşadığı sıkıntıyı değiştiremez olarak algıladığı durumlarda genellikle duygu odaklı başa çıkma etkinlikleri görülür. Duygu odaklı başa çıkma esnasında, sorunun gerçekliği inkâr edilebilir, ondan kaçma, başkaları ile paylaşma tercih edilebilen etkinliklerdir. Yaşadığı travmayı değerlendiren birey, stres verici durum üzerine odaklanıp onu ortada kaldıracak müdahalelere odaklanıyorsa problem odaklı başa çıkma etkinliğinde bulunuyor demektir. Sorun odaklı da denilebilecek bu tür etkinliklerde problemin üzerine gidilir. Burada bir takım alternatif çözüm stratejileri gözden geçirilerek duruma ve kişiliğe en uygun olanı seçilerek uygulanır (Pargament, 1997; Ekşi, 2001; Albayrak, 2007; Türküm, 2002; Arıcı, 2005).

Sözlükte sabır, acı, haksızlık gibi olumsuz yaşantılara karşı, tepkisiz kalmak bunların kendiliğinden yok olmasını bekleme erdemi olarak tanımlanır (TDK, 2009: 1671). Temel manasında sabır, sıkıntı ve olumsuzluklar karşısında metanet ve dayanıklılık, direnme, dayanma, cesaret anlamlarına gelirken zamanla günlük dilde yaşanan sıkıntılı durumlar karşısında pasifleşme, zorluğa karşı koyamama, baskıya boyun eğme, yoksunluğu olumlu algılama ve yaşama dair iddialardan vazgeçmenin ifadesi olarak algılanır hâle gelmiştir (Önal, 2008). Sabır kavramının anlamında tarihsel süreç içerisinde bir değişme olmuş gibi görünmektedir. Sabır, gönüllü bir şekilde şikâyet etmeksizin her türlü zorluğa dayanmayı, direnmeyi ve onunla mücadele etmeyi gerektirdiğinden aktif psikolojik bir süreçtir (Doğan, 2017, s. 135). Yaşamın bütün alanlarında kılavuz olması gereken bir erdemdir. Sabır bütün olumsuz yaşam olayları karşısında içten gelecek bir şekilde direnme, dayanma, mücadele etme ve sonucu bekleme eğilimidir (Ege, 2013; Doğan ve Gülmez, 2014). Izutsu'ya göre (2013, s. 177) sabır cesaretin bir parçasıdır ve kişinin davasından vazgeçmemesi için onu bükülmez

bir şekilde destekleyen temel manevi unsurdur. Kayıklık (2011, s. 138-139), sabrın olgunlaşmanın temel göstergelerinden olduğunu belirtir ve kişiyi eğitici bir rolü olduğunu söyler. Mevdudi ise (2017), sabrı kişinin kendi his, arzu, hırs, hevâ, istek ve eğilimlerini Allah'ın koyduğu sınırlar içinde tutması olarak tanımlar. Oral'a (2015, s. 347) göre sabır, sıkıntı, bela ve üzüntü karşısında metanetli olup onlara teslim olmamaktır.

Günümüzde sabır ve tahammül kavramları benzer anlamlarda kullanılmaktadır. Tahammül insanın kötü, zor ve güç koşullara direnebilmesi, katlanması anlamlarında (TDK, 2009, s. 1883) sabrın eş anlamlısı gibi tanımlanmaktadır. Ancak sabır ve tahammül arasındaki bu benzerliğe rağmen aralarında bazı farklar mevcuttur. Kuloğlu (2018), sabrın tahammülden ayrılan noktasını gelişim olarak belirler. Buna göre sabrın ilk aşamaları oldukça zorludur ve bireyin sınırlarını zorlar. Bu nokta tahammüldür. Zamanla kişi sabır konusunda istikrar gösterdikçe terakki kaydeder. Doğan (2016; 2017), sabır ve tahammül ayrımında, aktiflik-pasiflik noktasına değinir. Buna göre tahammül durumunda, tepki olarak gösterilen davranışın bilişsel yönü pasiftir. Sabırda ise çözüme yönelik bilişsel süreç aktiftir. Sabır çözüme yöneliktir. Tahammül, tutum haline gelmemiş durumsal sabra benzemektedir. Sabır ise, durumsal olmaktan çok iradeli, seçilmiş bir davranış biçimidir. Sabırda zorluklar karşısında bilinçli bir tercihle gönüllü bir dayanma varken, tahammülde zorluklara mecburi bir katlanma söz konusudur. Tahammülde katlanma, bekleme, içe atma, biriktirme gibi durumlar söz konusu iken sabırda, sıkıntının üstesinden gelmek amacıyla eylemde bulunmak temeldir. Buradan hareketle tahammülü sabrın bir cüzü olarak düşünmek mümkün görünmektedir. Travma sonrası ilk etapta olayı algılayana kadar yaşanan tepkisizlik dönemi tahammül olarak düşünülebilir.

Sabır, emir ve yasaklar açısından bakıldığında insanın kendi nefsinin tanımına ve özgüven ve özsaygısının artmasına yardım etmektedir. Kişinin yetenek ve potansiyelini geliştirmesine katkı sağlar, bilişsel, duygusal ve davranışsal olarak tutarlılığına yardım eder (Sayın, 2012). Sabır, karar verme sürecinin önemli bir ögesidir, birey neden sabır etmesi gerektiğine durumlara bağlı olarak karar vermektedir (Stevens ve Stephens, 2008). Bu bağlamda, Doğan ve Gülmez (2014, s. 265) sabrın duygusal, davranışsal ve bilişsel yönleri olduğunu belirtmektedir. Sabır tutumunun duygusal yönünü sabır duygusu oluşturur. Sabır tek bir değer alanı ile sınırlı değildir dinî, ahlaki, insanî pek çok alana dâhildir. Buna göre sabır dinlerce tavsiye edilir, ahlaken doğrudur, faydalıdır, toplumca desteklenir. Bütün bunlar, onun bilişsel yönünü oluşturmaktadır. Son olarak sabrın gözlemlenebilen, reel aksiyonlarının olması onun davranışsal boyutunu oluşturmaktadır.

Sabrı “durumluk” ve “süreklî” olarak iki türe ayırmak mümkün görünmektedir. Durumluk sabır süreklî sabrın ilk ve gelişmemiş halini oluşturur. Buna göre henüz sabır tutumu kazanılmamışken yaşanan olaylar sonucu sabır ortaya çıkmaktadır. Bu durumluk sabırdır ve yaşam içinde süreklî tekrarlanması sonucu öğrenilmesi ve tutum haline gelmesi ile süreklî sabır oluşur. Süreklî sabır karakter özelliği haline gelir (Doğan ve Gülmez, 2014; Doğan, 2016). Bunu tahammül duygusunun dönüşüp gelişmesi olarak yorumlamak mümkün görünmektedir. Sıkıntının ilk başladığı anda bir tepki olarak ortaya çıkan ve edilgen bir yapıda olan tahammül, bilinçli, etkin ve süreklî bir mücadeleye dönüştüğü zaman sabır olarak adlandırılmaya başlanmaktadır denilebilir.

A. İslam'da Sabır ve Başa Çıkma

İslam, sabır ve takva arasında çok yakın bir ilişki kurmaktadır diyen İzutsu, sabrın imanın asli bir boyutu olduğunu söylemektedir. Buna göre sabır kavramı, düşmanın bir türlü bitmek bilmeyen saldırılarına karşı, imanda sebat etmek isteyen inananların manevi güçlerindedir (2013, s. 178-179). Esasında bunun temeli İslam'da sabra verilen önem gibi görünmektedir. Hz. Ali'nin “Vücuda göre baş ne ise, imana göre sabır da odur.” sözleri iman sabır ilişkisinin yakınlığını göstermektedir (Kuşeyri, 1999, s. 266). Sabır, güven ile yakın ilişkilidir. Buna göre, kişinin Tanrı'ya olan güveni ne kadar güçlü ise sabretme düzeyi o derece yüksek olacaktır (Sarıkaya ve Şeren, 2017). Sabretme düzeyi artıp, sabrı güçlendikçe her türlü mücadeleyi kazanacaktır. Sabır hem dünyada hem de ahirette bireye kazanç sağlayacak en önemli anahtardır. Buna göre sabır sayesinde inanan kişi, hem nefsi ile hem düşmanı ile olan savaşları kazanır, cenneti hak eder ve salihlerden olur (Kutub, 2017). Allah, insanı irade sahibi yaratmış ve musibetlerle imtihan olacağını bildirmiştir. Karşılaşacağı belalar karşısında silah olarak ona sabrı vermiştir. Bu yönüyle sabır, insanı aşan bir özellik değil, onun temel donanımlarındandır (Kardavi 2017, s. 18-19). İman eden kişinin vekili Tanrı'dır, yaşanan hadiseler onun izni ve iradesi ile gerçekleşmektedir. Bu noktada sabırdan uzak,

isyankâr bir tutum içinde olmak, imanın temel misyonuna aykırı bir durum olarak yorumlanabilir. Kısaca, inanan kişi sabır üzerinden kader, tevekkül, güven, iman ve dolayısıyla tevhit noktasında bir ilişkiler zinciri içindedir.

Sabır, Kur'an'da pek çok yerde vurgulanır. Allah'tan yardım isteme şekli sabretmektir. Baraka 153. ayetteki "*Siz ey imana ermiş olanlar, sarsılmaz bir sabır ve namaz ile yardım arayın; zira unutmayın, Allah zorluklara karşı sabredenlerle beraberdir.*" vurgusu bunu açıkça ifade etmektedir. Sabır, dayanmak, dayanıklılık anlamlarına gelirken, İslam ahlakında, yaşanan bela ve musibetlerin çözümü için sadece Allah'a sığınmak, şikâyetini sadece O'na anlatmak, başkasına dert yanmamak, sızlanıp yakınmamak; kişinin nefesine zor gelen ve hoşnut olmadığı durumlarda hem dünya hem ahiret yararını göz önünde bulundurarak, ruhsal dengesini koruyabilmesi için kişinin kalbinde bulunan dayanma gücü ve sükûnet manasına gelmektedir (Karagöz, Canbulat, Karaman, Paçacı, 2006, s. 567). İslam ahlakına göre sabır erdeminin birtakım yararları mevcuttur. İlk olarak, nefsin insanı günaha meylettirmesi ve yasaklara yönlendirmesine karşı insan sabır ile karşı koyabilir. Sabır, inananların Allah'a karşı olan ibadet görevlerini bıkmadan yapmalarına katkıda bulunur. Başlarına gelen musibetleri atlatmaları ve ümitsizliğe düşmelerini engeller. İnsanın dinî, millî her türlü kutsal değerini koruması için ona dayanak sunar (Dönmez, 1997, s.41). Müslüman için başına gelen her şey Allah'tan gelmektedir, bu sebeple inanan birey, olumsuz olaylar yaşadığında O'na dayanmalı ve tevekkül etmelidir. Bunun en güzel yolu ise sabır etmektir. Sabır, kulun derdini Allah'tan başkasına açmaması, şikâyetini ona yapması ve yaşadığı sıkıntıyı vakur bir şekilde karşılamasıdır (Müncebi, 2017). Yapıcı (2007) dinlerin mensuplarının dayanma gücü ve sabrını artırarak durumu kabullenme düzeyini artırdığını belirtmektedir. Sabırın zıttı olarak "telâş, kaygı, yakınma" gibi kavramlar kullanılabilir. Ayrıca sabır, aklın göstergesiyken, ceza acizliğinin göstergesidir. Aklını kullanan birisi, Allah'ın azabına sabretmenin haramlara sabretmekten daha zor olduğunu bilir ve buna göre davranır. Sabır, dili şikâyet etmekten, nefsi telaş ve aceleden, azaları yanlış ve çirkin hareketlerden korur. Sabır hem varlık ve bollukta hem yokluk ve mihnette sükûneti muhafaza etmek şeklinde de tarif edilmiştir (Çağrı, 2008, s. 237).

Başta çıkma ilk adım durumu kabul etmektir. Yaşanan durumu inkâr etmek ya da yok farz etmek yerine kabullenme öğütlenir. Durumu kabullenmek ona karşı mücadele aşamasına geçmek için gereklidir. Bu ise sabrederek mümkün olabilmektedir. "...eğer zorluklara sabırla katlanır ve O'na karşı sorumluluğunuzun bilincinde olursanız; bilin ki bu, azimle sarılanacak bir iştir." (Al-i İmran 3/186) "...Ve sabredenleri müjdele." "onların (zorluklara sabredenler) başına bir musibet geldiğinde 'doğrusu biz Allah'a aیت ve muhakkak O'na döneceğiz' derler." "İşte Rableri katından rahmet ve merhamet onlarıdır. Doğru yola ulaştırılmış olanlar da işte bunlardır." (Bakara,2/155-157) Sabırlı olmak, erdemli olmanın bir göstergesidir. İslam'a göre sabretmek Allah'a verilmiş olunan iman sözüne sadık olmaktır. "(gerçek erdem sahipleri) söz verdiklerinde sözünü tutan, felaket, zorluk ve sıkıntı anlarında sabredenlerdir. İşte onlardır sadakatlerini gösterenler ve işte onlardır Allah'a karşı sorumluluklarının bilincinde olanlar." (Bakara 2/177).

Müslümanlar için sabır, hem birbirleriyle yarışacakları hem de birbirlerine tavsiye edecekleri bir kurtuluş reçetesi işlevi görmektedir. "*Siz ey imana ermiş olanlar, zorluklara sabırla katlanın ve birbirinizle sabırda yarışın...*" (Al-i İmran 3/200), "*Sonra da iman edenlerden olup birbirine sabrı tavsiye edenlerden, birbirine merhameti tavsiye edenlerden olanlar var ya, işte onlar Ahiret mutluluğuna erenlerdir.*" (Beled 90/17-18). Kur'an'da sabrı tavsiye etmek, teselli etme mekanizması gibi görünmektedir. Zira sıkıntı yaşayan kişinin yanında olup, ona destek vermek ve sabırlı olması için telkinde bulunmak teskin edici işlevler görebilmektir. Sabrı tavsiye etmenin, iman edip güzel davranışlarda bulunmak ile beraber kullanılması, temel ödevlerden olduğuna dair bir çıkarımı da beraberinde getirmektedir. Asr Suresi 3. ayet buna örnek olarak gösterilebilir. "*Asra yemin olsun ki insan gerçekten zıyan içindedir. Ancak, iman edip de sâlih ameller işleyenler, birbirlerine hakkı tavsiye edenler, birbirlerine sabrı tavsiye edenler başka (Onlar ziyanda değillerdir).*"

Musibetler karşısında sabır göstermek, peygamberlerin de yaşamının bir parçası olmuştur. Kur'an'da imtihan olan peygamberlerin tutumları övülmüş ve onların sabırlı ve sadık kullar olduğu vurgulanmıştır. Firavun'un zulmü karşısında Hz. Musa'nın sabır isteyen duası buna örnek gösterilebilir. "*Sen sırf, Rabbimizin ayetleri bize geldiğinde iman ettiğimiz için bize hınç duyuyorsun. Ey Rabbimiz! Üzerimize sabır yağdır ve Müslüman olarak bizim canımızı al.*" (Araf 7/126). Hz. Yusuf'un kendine kötülük eden kardeşlerine verdiği ders de benzer nitelik taşımaktadır. Kardeşleri tarafından kuyuya atılması ile başlayan olayların en

sonunda Yusuf önemli bir devlet adamı olmuş ve kardeşleri onu güçlkle tanımıştır. “... ‘Yoksa sen, sen Yusuf musun?’ dediler. O da, Ben Yusuf’um, bu da kardeşim. Allah, bize iyilikte bulundu. Çünkü kim kötülükten sakınır ve sabrederse, şüphesiz Allah iyilik yapanların mükâfatını zayi etmez” (Yusuf 12/90). Benzer şekilde, Hz. Lokman’ın oğluna olan nasihatlerinin temelinde sabır yer almaktadır. “Yavrurum! Namazı dosdoğru kıl. İyiliği emret. Kötülükten alıkoym. Başına gelen musibetlere karşı sabırlı ol. Çünkü bunlar kesin olarak emredilmiş işlerdendir.” (Lokman 31/17)

İslam hukuku “kisas” hükmü barındırmaktadır. Kasıtlı olarak birini öldürme ve müessir fiil suçlarında, failin suçuna denk bir şekilde cezalandırılması (Dağcı, 2002) demek olan bu kurala göre, haksızlığa uğrayan tarafın maruz kaldığı fiili aynen karşı tarafa uygulama hakkı vardır. Ancak sabır konusu burada da devreye girmektedir. Nahl Suresi 126. ayetinde “Eğer ceza verecekseniz, size yapılanın misliyle cezalandırın. Eğer sabrederseniz, elbette bu, sabredenler için daha hayırlıdır.” ifadeleri bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Müminler kendilerine yapılan kötülüğü Allah’a havale etmeyi tercih ederler. Bu yolla, kötülük yapan zalim kişinin hatasını anlayarak pişman olmasına ve hem davranışını hem de kendini düzeltmesi için imkânı olur (Demirci, 2002). Benzer şekilde “İyilikle kötülük bir olmaz. Kötülüğü en güzel bir şekilde sav. Bir de bakarsın ki, seninle arasında düşmanlık bulunan kimse sanki sıcak bir dost oluvermiştir. Bu güzel davranışa ancak sabredenler kavuşturulur. Buna ancak (hayırdan ve olgunluktan) büyük payı olanlar kavuşturulur.” anlamına gelen Fussilet Suresi 34 ve 35.ayetler de kötülüklerle karşı sabırlı davranmanın kulun hayrına olacağını vurgulaması açısından önemli görünmektedir.

Sabreden inananlar mükâfata ulaşacaklardır. “Sabret! Çünkü Allah iyilik edenlerin mükâfatını zayi etmez.” (Hud 11/115), Furkan Suresi 20. ayet, Zümer Suresi 10. ayet ve Mü’minun Suresi 111. ayet de benzer manalar ifade etmektedir. İlgili ayetlerde de Allah’ın sabredip, iyi işler yapan kişilerin ödüllendirileceğine dair ifadeler mevcuttur.

Hadislerde de sabrın gerekliliği ve değeri vurgulanmıştır. Özellikle sıkıntı ve zorluk esnasında sabrın söz konusu sıkıntıyı yenmede, onunla başa çıkmada kritik bir rol oynadığı belirtilmiştir. Hatta sıkıntı halindeki bir Müslümanın ne demesi, Allah’tan nasıl yardım ve sabır dilemesi gerektiği anlatılmıştır. “Kendisine bir musibet gelen Müslüman Allah’ın emrettiği: ‘Biz Allah’ınız ve ancak O’na döneceğiz. Bana bu musibetim için ücret ver. Ve bana bunun arkasından daha hayırlısını ver’ derse Allah o musibeti alır ve mutlaka daha hayırlısını verir.” (Müslim, Cenaiz, 3/918). “Mümin kişinin durumu ne kadar şaşırtıcıdır. Zira her işi onun için bir hayırdır. Bu durum, sadece mümine hastır, başkasına değil: Ona memnun olacağı bir şey gelse şükreder, bu ise hayırdır; bir zarar gelse sabreder bu da hayırdır.” (Müslim, Zühd, 64) hadisi ise inanan bireyin yaşadığı sıkıntılara anlam vermesi açısından önemlidir. Buna göre, yaşanan sıkıntıya sabretmek uzun vadede iman etmiş kişi için kazançlı bir tutumdur.

Sevilen kişinin kaybı ile başa çıkarken sabır göstermek, karşılığı cennet olan en etkili davranıştır. “Ben kimin iki sevdiğini almışsam ve o da sevabını umarak sabretmişse, ona cennet dışında bir mükâfat vermeye razı olmam.” (Tirmizi, Zühd, 58). Sabır, aynı zamanda bir nimettir. “Hiç kimseye sabırdan daha hayırlı ve geniş bir nimet verilmedi.” (Buhârî, Zekât, 50; Rikâk, 20) hadisi bu noktada önemlidir. Can, zenginlik, kalabalık aile, soy, güç değil, tüm bunların kaybına dayanmayı sağlayacak olan sabır en hayırlı nimet olarak bildirilmiştir.

Ayetlerde ve hadislerde bunlar gibi çokça örnek bulmak mümkündür. Bu bağlamda, susup yaşanan duruma katlanmaktan ziyade, aktif bir tutum olarak sabır, mücadele edip yaşanan sıkıntıyı bir şekilde aşmayı ifade etmektedir. Yaşanılan zorluğun sevilen birinin kaybı gibi telafisinin imkânsız olması durumunda ise sabır, bu durumu anlamlandırma sürecinde işe yaramaktadır. Kuranda sabır dünya imtihanı, nefsin arzuları, Allah’a itaat ve ibadete devam, savaş ve sosyal ilişkiler bağlamında kullanılmıştır (Kutub, 2017). Esasında bunlar, yaşamın tamamını kapsayacak genişliktedir. Buradan hareketle denilebilir ki İslam’da sabır, hayatın bütün yönleri için bir rehber değerdir.

Gazali’ye göre (2016, IV, s.,72-73) sabrın en yüksek derecesi, kişinin karşısında çaresiz kaldığı bela ve musibetlere sabretmesidir. İnsanın bunlardan uzak durmaya ve kendini korumaya gayret etmesi, yaşadığı zaman bunlardan kurtulmak istemesi, kurtulmadığı durumlarda ise ıstırap çekmesi, gözyaşı dökmesi doğal bir durumdur. Kişiden beklenen, sıkıntılı durumlara katlanması değil bunlardan korunma yönünde tedbir alması, yaşadığı bir zorluktan kurtulmak için çaba göstermesi, eğer bu mümkün değilse durumu metanetle karşılamasıdır. Zira bu durum Allah’tandır ve Allah kulundan sabretmesini ister, sonunda onu cennet ile ödüllendirir. Sonuç olarak İslam, travma esnasında ve sonrasında yardımı Tanrı’dan bekleyerek sabretmeyi tavsiye etmektedir. Bu inanan bireyin, söz konusu travmayı

daha kolay aşması için bir yönerge olarak düşünülebilir. En önemli husus, sıkıntının üstesinden gelmek için ihtiyaç duyulan yardımın Allah'tan geleceğine olan inançtır. Başa çıkma esnasında sabır, kul ile Allah arasında bir bağlantı kurma aracı olarak işlev görmektedir denilebilir.

B. Konu, Amaç, Metot

Yaşamı tamamen değiştirebilecek travmalardan sonra yaşanan dinî başa çıkma sürecinde sabır sıklıkla karşılaşılan konuların başında gelmektedir. Şehit ailesi, gazi ve gazi ailesi olmak birinci dereceden yakın kaybından engelliliğe kadar kalıcı sonuçları olan büyük travmalar neticesinde sahip olunan sıfatlardır. Çalışma, bu kişilerin dinî başa çıkma süreçlerinde sabrı algılayış ve yaşayışları üzerine kurulmuştur. Bu bağlamda araştırma şehit ailelerinin, gazilerin ve gazi ailelerinin başa çıkma süreçlerinde sabrın algılanışını, niteliğini ve işlevini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Çalışmada nitel yöntem tercih edilmiştir. Bu kapsamda mülakat ve gözlem teknikleri kullanılmıştır. Mülakatlarda görüşmecilere *olaya nasıl sabrettikleri, kendilerini sabırlı bulup bulmadıkları, sabretmelerinde etkili olan faktörlerin neler olduğu, sabrı nasıl nitelendirdikleri* gibi sorular yöneltilmiştir. Veriler ses kaydı ile tespit edilmiş, daha sonra raporlaştırılmıştır. Verilerin analizinde NVivo10 Nitel Veri Analiz Programından yararlanılmıştır. Veriler, içerik ve anlam analizi ile yorumlanmıştır.

Mülakatlar 22.02.2018 ve 4.4.2018 tarihleri arasında Adana il merkezinde gerçekleştirilmiştir. Toplamda 36 görüşme yapılmış ancak 5 katılımcıda aranılan güven ve objektivite gözlenemediğinden 31 mülakat geçerli sayılmıştır. Süreçte yedi gazi; üçü eş, ikisi çocuk, biri anne ve biri kardeş olmak üzere yedi gazi yakını beşi kardeş, ikisi eş, 10'u ebeveyn olmak üzere 17 şehit yakını ile yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Mülakatlar, katılımcıların isteği üzerine dernek ve vakıf binaları ile kendi evlerinde gerçekleştirilmiştir. Raporlaştırma esnasında görüşmecilere, mahremiyetlerini korumak amacıyla, takma isimler verilmiştir. Görüşmeciler alt-orta sınıf gelire sahiptir. Uygulama grubunun yaş aralığı 19-89'dur. Eğitim seviyesi okuryazarlığı olmayandan üniversite mezununa kadar oldukça çeşitlilik gösteren bir aralıktadır.

C. Şehit Ailelerinde Sabır ve Başa Çıkma

Mülakatlarda şehit yakınlarına *"Sabır sizce nedir?"*, *"Siz kendinizi sabırlı bir insan olarak görür müsünüz?"*, *"Yaşadığınız olaya nasıl sabrettiniz?"*, *"Sabrınızı neye dayandırıyorsunuz?"* gibi sorular sorulmuştur. En çok tekrar eden kelimeler *"sabır"*, *"Allah"* ve *"zor"* olmuştur.

Sabır konusu açıldığında neredeyse tüm şehit yakınlarının ilk tepkisi bunun çok zor olduğu yönünde olmuştur. 17 şehit yakınından 11'i *"zor"*, *"acı"*, *"yakıcı"* gibi kavramlar kullanmışlardır. Bu hem yaşanan olayı, hem de buna sabretmeyi nitelendirmek için kullanılmış gibi görünmektedir.

Yaşanılan yakıcı acıya sabır edebilmek için, Allah'tan yardım dileme davranışı beş konuşmacıda gözlemlenmiştir. Bu noktada şehit yakınları, Allah'tan, kendilerine peygamber sabrı vermesini ve bir daha hiç kimsenin buna benzer bir acıyı tekrar yaşamamasını istemişlerdir. Dört katılımcı, yaşananların Allah'tan geldiğini dile getirmişlerdir. Bu sebeple onlar *"isyan etmemiş"*lerdir. Zira *"Allah ne verirse hayırlısını verir."* inancına sahiptirler.

Katılımcılar, sabır etmelerine yardımcı olan davranışları belirtmişlerdir. Bu noktada, sabır için dua etmek en başta gelmektedir. 12 şehit yakını bu yönde bildirimde bulunmuşlardır. En yalın ifadesiyle *"Sabır ver Allah/ım"* ifadesi 10 kere tekrarlanmıştır. Bu Bakara Suresi 153. ayetteki *"...Sabır ve namaz ile Allah'tan yardım isteyin..."* ifadelerinin Müslümanların sabır etme davranışlarına kaynaklık ettiği söylenebilir. Ayrıca, çıkıp dolaşmak, mezarlığa gitmek, camiye gitmek, derneğe gitmek, Kur'an okumak ve bir yakın ile buluşmak, başlıca sabrı artıran davranışlar olarak zikredilmiştir.

Görüşmecilerin anlattıkları üzerinden yola çıkarak sabır ve tahammül ayırımının mevcudiyeti tespit edilmeye gayret edilmiştir. İki şehit yakınında tahammül görülürken, 12 kişide dayanıklılık, metanet ve dayanma anlamlarında sabır görülmüştür. Üç katılımcı ise sabrı, hayata bir şeyler öğrenerek devam edebilmek olarak yansıtmıştır.

Tahammül davranışı gözlemlenen iki yakın şehit ablası Canan ve şehit annesi Hacer'dir. Canan sabredemediğini kendisi ifade etmektedir. *"Dayandık mı dayanamadık. Sabrettik mi edemedik. (Üstünü gösteriyor üstünde kırmızı bir ceket var) Şu kırmızıyı giydiğimde huzursuz olurum. Azıcık kahkaha attım mı üzülürüm. (ağlaması hızlanıyor) Beni unuttun da gülüyorsun, kırmızılar giyiyorsun dediğini duyarım sanki."* Hacer ise nefes alıyor olmayı sabır olarak ifade

etmiştir. O, “*Ölmeyince yaşıyorsun. Yaşanunca sabredilmiş olur işte.*” ifadesini kullanmıştır. Burada bir teslimiyet, dayanma ya da metanet gözlemlenememiş olması Hacer’in sadece tahammül gösterdiği şeklinde yorumlanmıştır.

Sabır gelişmek ve değişmek olarak gören üç şehit yakını Suna, Nil ve Ayşe’dir. Şehit eşi Suna’ya göre sabır insanı bir törpü gibi yavaş yavaş şekillendirir ve olgunlaştırır. Şehit kardeşi Nil ise sabrın, bütün zorluklara rağmen hayata ve sevdiklerine sarılmak, daha güçlü devam etmek olduğunu söyler. Ayşe sabrederek çocukları için hem anne baba olduğunu, bunun kendisi için zor ama geliştirici bir süreç olduğunu belirtmiştir. Bu üç mülakî dışındaki katılımcılar acıya direnme, dayanma manalarında sabrı kullanmışlardır. Bu tespiti ulaşılmada katılımcıların, bütün yaşanan acıya rağmen dayandıklarına dair ifadeleri oldukça etkili olmuştur. Bunlardan bazılarında değinmek gerekirse şehit ablası Emine, olayın üstünden yaklaşık 20 yıl geçmiş olmasına rağmen ağlamadan bir gününün geçmediğini söylemektedir. “*Ancak dayanmak ve metanetli olmak gerekir.*” Şehit babası Bilal ise acının “*insanın içinde sır kaldı*”ğını, asla geçmediğini söylemiştir. Oğlu şehit olduktan sonra çalışmamıştır. Bu acı ile çalışması mümkün olmamıştır. Tıpkı şehit babaları Mehmet ve Bahri gibi, onlar da işlerinden ayrılmışlardır çünkü artık çalışacak enerji, istek ve güce sahip değildirlere. Bu acıya direnme enerjilerini almaktadır. Şehit annesi Zeynep, Güzin ve şehit ablası Hasibe ise içlerindeki yangının asla sönmediğini ve bunu söndürmenin mümkün olmadığına inandıklarını bildiren konuşmalar yapmışlardır. Bu katılımcıların “*dayanmak*”, “*katlanmak*”, “*yaşamaya devam etmek*” ifadelerini kullanmaları sabır gösterdikleri şeklinde yorumlanmıştır. Şehit babası Asım ve anne Elif için sabretmek isyan etmemek, teslim olmak demektir. Bunlar da sabır davranışlarındandır.

Sonuç olarak, şehit aileleri için tahammülden çok sabırdan söz etmek mümkün görünmektedir. Sabrın, dayanma, metanet gösterme, direnme anlamları ön plana çıkmaktadır. Bu durumdaki bireylerin yaşanan durum ile barışmaları mümkün görünmemektedir. Sabrın, kişiyi geliştirip daha ileri götürdüğüne yönelik anlamı ise kaybettikleri yakından sonra sorumlulukları artan kişilerde gözlenmiştir. Bu kişiler üstlendikleri yeni görevler ile uğraşırken yeni özellikler ve beceriler kazanmış, yeni bir hayat sistemine uyum sağlamışlardır. Sonuçta sabır hayata devam konusunda besleyici olmakta ve dini başa çıkma sürecinde olumlu katkı sunmaktadır.

D. Gazilerde Sabır ve Başa Çıkma

Gazilere, yaşadıkları sürece sabredip sabredemedikleri, kendilerini sabırlı görüp görmedikleri ve sabırlı olduklarını düşünüyorlarsa bunun kaynağını neyde buldukları sorulmuştur.

Genellikle kendilerinden daha zor durumda olan insanların halini görüp sabretmek yönünde bir yaklaşım gözlemlenmiştir. Yedi gaziden dördü bu yönde beyanlarda bulunmuşlardır. Özellikle şehit ailelerinin yaşadıkları ile kendi durumlarını kıyaslamaları, onları yakınmaya değil şükür etmeye yöneltmiş görünmektedir. Ayrıca uzun süre GATA’da tedavi ve rehabilitasyon süreci geçiren görüşmeciler, orada kendilerinden daha büyük maluliyetleri olan gazileri gördükçe, sabretmeye yöneldiklerini belirtmişlerdir. Bu noktada Mahmut’un “*şükür noktası*” olarak adlandırdığı, bir dönüm noktasının varlığından bahsetmek mümkündür. Kendi tecrübesinde Mahmut, GATA’da tedavi sürecindeyken iki eli ve iki gözü olmayan bir gazi ile tanışmış, onun “*...sadece iki parmağım olsaydı da kendimi temizleyebilseydim.*” ifadesinden çok etkilenmiş, kendisi ile bir hesaplaşmaya girişmiştir. “*Geçtim aynanın karşısına, kendi kendimle konuştum. Bağırardım, çağırardım, sövdüm, saydım kendime. Neden sen kendi haline şükretmiyorsun? dedim.*” Ondan sonra iyileşmek için yoğun bir gayret içine girmiş, moralini yüksek tutmuş ve normal hayata adaptasyonunu sağlamıştır. Erol da GATA’da gördüklerinden ve şehit ailelerinin yaşadıklarından etkilenmiştir. Ancak o burada “*...kendi halime de şükrettim demek istemiyorum. Yani onlar da insan ve vatan uğruna olmuş...*” sözleri ile yaşadığı duygusal karmaşayı anlatmıştır.

Üç gazi, sabır konusunda sık sık dini kaynak göstermişlerdir. Yaşadıkları olayın Allah’tan geldiğine, gaziliğin bir lütf ve şeref olduğuna, karşılığında mükâfat alacaklarına inandıkları için sabretmekte güçlük çekmemişlerdir. Gazilere sabır etmelerinde yardımcı davranışlar sorulduğunda, ortam değiştirmek, arkadaşlarla sohbet etmek, dua etmek cevapları alınmıştır. Gazi Fikret, kendisinin disipline edilmiş bir yapısı olması nedeniyle sabrettiğini söylerken, Abdurrahman sabretmemenin mümkün olmadığını, aksi durumun kınanacağını düşündüğü için sabrettiğini söylemiştir. Abdurrahman dışındaki gazilerde sabır gözlemlenirken onda tahammül gözlemlenmiştir. “*Ya sabretmeyip ne yapacaksınız? İsyan etsen*

ne olacak? Erkek adamsın, sızlanamazsın, ağlayamazsın. Dişini sıkıp yaşayacaksın, ne yapacaksın ki başka?! Dövüş, bağır, çağır, kır, dök ne geçecek eline?! Hayat sabrettiriyor, yani öğreniyorsun. Telafisi, dönüşü yok! ne yapacaksın?” Abdurrahman dışındaki bütün gaziler, travma sonrası yaşamlarına uyum sağlamış, yaşadıkları olayı kabullenmiş oldukları yönünde ifadeler kullanmışlardır.

Din, sabır konusunda destekleyici içeriği ile gazilerin başa çıkma çabalarına olumlu etkilerde bulunmuştur. Dinî atıflar yapan gaziler, daha ziyade pozitif yönelimli ve hayata adapte olmuş görünmektedirler. Gazilerde tahammülden ziyade sabır görülmüştür. Yani zamanla gelişimlerini sağlayan ve olgunlaşmalarına yardım eden bir süreç gelişmiştir. Burada sabrın kaynağı Allah'tır. Sabır, hem duygu odaklı, hem de yaşadıkları problemleri çözmelerini sağlama açısından faydalı işlevler yerine getirdiğinden problem odaklı başa çıkmada olumlu işlev yerine getirmektedir.

E. Gazi Yakınlarında Sabır ve Başa Çıkma

Gazi yakınları “*sabır*” dışında en çok, “*zor*”, “*geliyor*”, “*isyan*”, “*rabbim*”, “*inancım*” ve “*Allah*” kavramlarını kullanmışlardır.

Gazi yakınlarında, sabır daha çok travma yaşamış kişi ile beraber olmanın yarattığı güçlükler noktasında ortaya çıkmaktadır. Burada gazi eşleri ve çocukları olan beş görüşmecinin cevapları aynı noktayı işaret etmektedir. Onlar için yaşanan olayın kaynağının Allah olması, yakınlarının sıkıntı yaratan davranışlarına sabretmeyi sağlayan en önemli unsur olarak görülmektedir. Diğer iki katılımcı olan gazi ablası Esra ve gazi annesi Feride’de ise sabır süreci, daha çok bireylerin kendi yaşadıkları zorluk üzerinden şekil almaktadır. Bu farklılaşmada, gazi ile aynı evde yaşamak etkili bir faktör olmuş gibi görünmektedir. Zira eşler ve çocuklar gazi ile aynı evde yaşarken abla ve anne ayrı evlerde yaşamaktadır. Bu sebeple de kendi tecrübe ettikleri duruma odaklanabilmektedirler. Onlar için bu olay geçmişte kalmış ve etkisi oldukça hafiflemiştir. Zira abla Esra geçmiş zaman ifadeleri kullanmış, anne ise genel tabirler kullanmıştır. Eşler ve çocuklar ise halen devam eden spesifik problemlere odaklanmışlardır. Bunu yaparken de eski ile mevcut durum arasında kıyaslamalar yapmışlardır.

Gazi yakını olan eşler ve çocuklar için mücadele edilmesi gereken büyük zorluk, gazilerin yaşadıkları öfke patlamalarıdır. Gazi eşi Huriye “*Çok çabuk sinirleniyor. Hemen kıyamet kopuyor. O zaman ben de sinirleniyorum ama sabretmem lazım diyorum. Sakinleşince anlatıyorum, konuşuyorum. Özellikle çocuklara hemen sinirleniyor...*” ifadelerini kullanmaktadır. Benzer şekilde Özge de eşinin öfke krizlerinden bahsetmiştir. Seneler geçmiş olmasına rağmen hala bu kriz tarzı patlamaların yaşandığını söyleyen Özge, “*...Saman alevi gibi oluyor, diyelim. Ama yakıyor, yıkıyor, bitiriyor...*” sözleri ile yaşadığı güçlüğü anlatmaktadır. Melda, “*...evin içinde bazen agresif olduğu, sinirlendiği dönemler olur. Çocukların dayanamadığı dönemleri olur...*” diyerek aynı problemi yaşadığını belirtmektedir. Gazi kızı İpek, “*... Çok uzun müddet, çok sert bir yapısı, çok sert bir üslubu vardı. Çok uzun sürdü travması bence... Eskiden daha çok gerilip, bağırıp çağırıyordu gerçi, yavaş yavaş normalleşti ama yine de isterim yani daha da sakin olsun...*” ifadeleri ile aynı sorunu yaşadığını belirtmektedir. İlhan ise, babası ile tartışma yaşamamak için sabırlı olmaya çalıştığını belirtmektedir. “*... İstedığı bir şeyi çok sık tekrar eder ve öfkelenir. Yani ara ara, az olsa sabretmesi kolay oluyor. Ama bazen çok sinirleniyor, o zaman çok zor oluyor, alt üst ediyor her şeyi...*” Bu noktada anlayışlı olmak için gayret sarf ettiğini söyleyen yakınlar için, bir takım destek noktaları vardır. Çocukların her ikisi de annelerinin bu konuda kendilerine çok yardımcı olduğundan bahsetmişlerdir. İlhan annesinin “*tampon görevi*” gördüğünden bahsederken “*...O olmasa çok daha kötü olurdu...*” düşüncesindedir. İpek ise kendisini teskin edenin annesi olduğunu ve onun “*peygamber sabrına*” sahip olduğunu söylemektedir.

Gazi eşlerinin sabır kaynağı öncelikli olarak Allah'tır. “*... O sıkıntı zamanlarda beni ayakta tutan Allah yani...*” diyen Huriye, çok sevdiği bir aile büyüğünün de kendisine çok yardımcı olduğundan bahseder. Eğer inancı ve bu sevdiği büyüğün olmasaydı “*...ya intihar ederdim ya da boşanırdım...*” diyen Huriye, başka bir kadının kendi yerinde olsa, dayanamayacağından emin görünmektedir. Benzer şekilde Özge de “*...Kendi annesi de der. Bir başkası olsaydı, çoktan biterdi evliliği diye. Çoktan giderdi kadın diye. Boşanmaya gelirdik diye...*” cümlelerini kurmaktadır. Melda ise boşanmayı düşündüğünü ancak Allah'a olan inancı ile sabrettiğini söylemektedir. Üç kadın da çocuklarının boşanmama kararlarında çok önemli olduğunu ve sabrın Allah'tan geldiğini, bunu yaşatanın Allah olduğuna inandıklarını bu sebeple aile birliğini devam ettirecek gücü ve sabrı bulduklarını belirtmişlerdir. Kadınlar,

kocalarının zaman geçtikçe çok daha iyi olduklarını ifade etmişlerdir. Kendilerinin, bunun için çok uğraştıklarını, özellikle iletişim ve telkin yolu ile sorunlarını aşmak için çaba sarf ettiklerini belirtmişlerdir. Bu noktada yaşananın tahammül değil sabır olduğunu söylemek mümkün görünmektedir. Gazi çocukları ise, bütün zorluğuna rağmen, bu krizlerden çok fazla etkilenmemeyi öğrenmişlerdir. Zira özellikle şehit çocuklarının durumu onlara bu konuda ders olmuştur. “... onların babaları yok. Benimki hayatta. Yani ne olursa olsun çok şükür...” (İlhan) ve “... Ben babasızlığı hiç düşünmezdim. İyi ki yaşıyor. Şehit çocuğu olanların acısı çok büyük...” (İpek) sözleri bu durumu ortaya koymaktadır.

Gazi yakınlarından abla Esra'nın “...Benim bazen sanırım isyan ettiğim oldu. Bu niye kardeşimin başına geldi, biz bunu niye yaşıyoruz diye... En sonunda yapacak bir şey yok, Allah'ın takdiri diyorsunuz... Ne yapabiliriz ki? Bağırıp çağırıp, isyan edelim ne olacak? Hiçbir şey değişmiyor. Mecburen sabrediyoruz.” sözleri ile duruma katlandığını belirtmesi, yaşadığının sabırdan ziyade tahammül olduğunu, zamanla sabra evrilip bunu da Allah'ın takdirine bağladığını ortaya koymaktadır. Gazi annesi Feride'de de ilk etapta tahammül gözlenmiştir. “...o dönemleri çok zordu çok. Sabrı da zordu. İsyen etmeyeceksin. Sende, içinde kalacak, dışarıya yansıtmayacaksın. Çıkarsan elinden ne gelir, bağır çağır. Ben hep içime attım. Ama Allah'a şükür, Allah onu bize bağışladı. Buna da şükür, ölmediğine şükrediyoruz şimdi.” İsyen etmeyip içine atmak olarak gördüğü sabrını güçlendiren şey ise oğlunun yaşamasıdır. Bu iki örnekte tahammülün zamanla sabra dönüştüğünü söylemek mümkündür.

Sonuç olarak, daha zor durumda olduklarını düşündükleri, şehit ailelerinin yaşadıkları, gaziler ve gazi ailelerinin sabır tutumları üzerinde olmuştur. Bu iki grupta, yaşadıkları zorluğun daha zorunu yaşayan kişilerin olduğu düşüncesi, kendi travmalarına sabır etme tutumlarını kuvvetlendirmiştir. Kendilerinden zor durumda olan insanlarla empati kurup, haline şükretme ve dirayet kazanma, her iki grup içinde de oldukça yaygın gözlenmiştir.

Üç grupta da çoğunluk yardımı Allah'tan isteyerek sabır etmeye çalışmaktadır. Bu, Kur'an'da öğütlenen durum ile paralel görünmektedir. Olayın kaynağını anlamlandırmak, sabrın artmasını sağlamak açısından önemli görünmektedir. Olaya dinî bir anlam bulmak, sabrı ve başa çıkmayı olumlu yönde etkilemiş ve kuvvetlendirmiştir denilebilir.

Sonuç

İslam inancına göre Allah, Kur'an'da tüm insanları imtihan edeceğini bildirdikten sonra, buna sabredilmesi gerektiğini belirtmektedir. Kişi sabrederse imtihanı geçecektir. Sabır, oldukça zor ama kişiyi geliştirici ve olgunlaştırıcı bir erdemdir. Sabır ve tahammül arasında anlam farkı mevcuttur; tahammül, yaşanan sıkıntıyı aksiyonsuz kabullenmeyi içerirken, sabırda reaksiyon vardır. Tahammül katlanmayı ifade ederken sabırda metanet ve dirayet söz konusudur. Tahammül, sabrın ilk aşamasıdır ve onun gelişimi ile sabır oluşur. İslam dini açısından, sabırda en önemli nokta, yaşanan sıkıntıyı aşmak için ihtiyaç duyulan yardımın Allah'tan geleceğine dair teslimiyettir. İslam, sabır için Allah'ın yardımına oldukça önem vermektedir. Buna göre bir sıkıntı zamanında Allah'tan istenen yardım asla karşılıksız kalmayacaktır. Kur'an'a göre, Allah sabreden kullarını sevmektedir ve onları muhakkak ödüllendirecektir. Sabır-tahammül ayrımı açısından şehit yakınlarına bakıldığında, yaşadıklarının metanet ve dayanma manasında sabır olduğu görülmüştür. Zira şehit yakınları, yaşamış oldukları travma ile birlikte hayatlarına devam edebilmektedirler. Duruma katlanmak ya da olay hiç yaşanmamış gibi davranmaktan ziyade onun getirdiği tüm zorluklara bir şekilde göğüs germek söz konusudur. Gazilerde hem sabır hem de tahammül görülmüştür. Travmanın ilk dönemlerinde tahammül baskınken, zaman geçip yaralar iyileştikçe ve acı azaldıkça tahammül sabra evirilmektedir. Gazi ailelerinde hem sabır hem de tahammül yaşantıları gözlemlenmiştir. Bir erdem olarak sabır, hayatın devam konusunda kişiye olumlu etkiler sunmakta ve başa çıkmayı olumlu yönde etkilemektedir.

Şehit yakınları için sabır, zor, acı ve yakıcıdır. Ancak yaşanan süreçte sabretmekten başka yapılacak çok da fazla bir şey yoktur. Şehit ailelerine göre yaşadıkları olay Allah'tan gelmiştir. Olayın kaynağının Allah olduğu inancı, sabrı da O'ndan istemeyi beraberinde getirmiştir.

Gazilerde sabrın en büyük anahtarı, kendinden daha kötü durumda olan diğer kişilerdir. Tedavi edildikleri süreçte tanışılan ve kendilerinden daha zor durumda olan kişiler, gaziler için sabrın başlangıcını oluşturmaktadır.

Gazi yakınları için sabır konusu açıldığında travma yaşamış kişi ile beraber yaşama tecrübesi çokça atıf almıştır. Buna göre travma sahibi ferdin yaşadığı duygusal yıkım ve

çektığı acı, yakınları için sabır edilmesi gereken temel sıkıntıdır. Bu noktada özellikle gazinin yaşadığı sinir ve öfke nöbetlerine sabretmek oldukça zor olmuştur. Ayrıca gazi ailelerinin sabrını artıran bir husus da kendilerini şehit aileleri ile kıyaslamalarıdır. Onların yaşadıkları acılara göre kendi acılarını daha hafif görmekte ve bu da sabretmelerini kolaylaştırmaktadır.

Her grubun kendine özgü formüle edilmiş olmak üzere, uzmanlar tarafından organize edilmiş sabır psiko eğitim programına tabi tutulması, yaşanan travma sonrası normal hayata adaptasyonu önemli oranda kolaylaştıracaktır. Bu bağlamda özellikle travma yaşandıktan hemen sonra bu eğitimin başlaması işlevselliğini artıracak ve yaşanan yıkımın kalıcılık oranını düşürecektir. Bu eğitimin içerik olarak temelde din, psikiyatri ve psikoloji bağlamında oluşturulması, kişiselleştirilebilir bir yönünün olması ve takibe dayanan uzun bir süreçte yayılması da verimliliğini artıracaktır.

Kaynaklar

- Albayrak, A. (2007). Dindarlık tipleri açısından dua formları. *Marife Dergisi*, 7(2), 189-201.
- Arıcı, A. (2005). *Ergenlerde dinî başa çıkma yöntemi olarak dua*. Yüksek Lisans tezi, Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Ayten, A. (2012). *Tanrı'ya sığınmak: Dinî başa çıkma üzerine psiko-sosyal bir araştırma*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâ'il (1993). *Sahîhu'l-Buhârî I-VII* (thk. Mustafâ Dîb el-Buğâ). Yemâme, Beyrut: Dâru İbn Kesîr.
- Çağrı, M. (2008). Sabır. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde. (C. 35, ss. 337-339). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Dağcı, Ş. (2002). Kısas. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde. (C. 25, ss. 488-495). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Demirci, M. (2002). Kur'an-ı Kerim ışığında sabır kavramı. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24, 263-285.
- Doğan, M. (2016). *Sabır psikolojisi- Pozitif psikoloji bağlamında bir araştırma*. İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Doğan, M. (2017). Karakter gücü olarak sabır ve psikolojik iyi oluş ilişkisi. *The Journal of Happiness & Well-Being*, 5(1), 134-153.
- Doğan, M. ve Gülmez, Ç. (2014). Sabır ölçeğinin Türkçe'ye uyarlanması: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 42, 263-279.
- Dönmez, İ. K. (1997). *İslam'da inanç, ibadet ve günlük yaşayış ansiklopedisi 3*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Ege, R. (2013). Anlam alanı içinde sabrı bir tutum olarak yeniden düşünmek. *Dinî Araştırmalar*, 16(43), 67-86.
- Ekşi, H. (2001). *Başta çıkma, dinî başta çıkma ve ruh sağlığı arasındaki ilişki üzerine bir araştırma*. Doktora tezi. Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- El-Kardavi, Y. (2017). *Kur'an'da sabır*. İstanbul: Nida Yayıncılık.
- Esed, M. (2002). *Kuran mesajı: Meal-tefsir*. (C. Koytak, A. Ertürk, Çev.). İstanbul: İşaret Yayınları.
- Gazali, E. H. M. b. M. (2016). *İhya'u ulumi'd-din* (A. Serdaroğlu, Çev.). İstanbul: Bedir Yayınları.
- Izutsu, T. (2013). *Kur'an'da dinî ve ahlaki kavramlar*. İstanbul: Pınar Yayınları.
- Karagöz, İ., Canbulat, M., Karaman, F., Paçacı, İ., (2006). *Dinî kavramlar sözlüğü*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Karaman, H., Dönmez, İ. K., Çağrı, M., Gümüş, S., (2016). *Kur'an yolu Türkçe meal ve tefsir*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Kayıklık, H. (2011). *Tasavvuf psikolojisi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kuloğlu, M. E. (2018). *Sabır tahammül değil terakkidir*. İstanbul: Mavi Çatı Yayınları.
- Kuşeyri, A. (1999). *Tasavvuf ilmine dair Kuşeyri risalesi*. Haz. S. Uludağ, İstanbul: Dergah Yayınları.
- Kutub, S. (2017). *Bela ve imtihan*. İstanbul: Rayza Yayınları.
- Lazarus, R. S. (1966). *Psychological stress and the coping process*. New York: Mcgraw-Hill.
- Lazarus, R. S. ve Folkman, S. (1984). *Stress, appraisal, and coping*. New York: Springer.
- Mevdudi, E. A. (2017). *Sabır bilinci*. İstanbul: Ehil Yayıncılık.
- Müncebi, A. (2017). *Sabır ve rıza*. İstanbul: İlk Harf Yayınevi.

- Müslim, Ebü'l-Huseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî (1991). *Sahîhu Müslim I-V* (Muhammed Fuâd Abdülbâkî, nşr.). Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye.
- Oral, O. (2015). Mâturîdî'de sabır, şükür ve hikmet ilişkisi. *Mütefekkir Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, 2(4), 343-362.
- Önal, R. (2008). Kur'an'da imanî ve ahlâkî bir tavır olarak sabır. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12(2), 439-466.
- Öztürk, M. (2011). *Kur'an-ı Kerim ve meali: Anlam ve yorum merkezli çeviri*. İstanbul: Düşün Yayıncılık.
- Pargament, K. I. (1997). *The psychology of religion and coping: Theory, research, practice*. New York: The Guilford Press.
- Pargament, K. I. (2003). Tanrım bana yardım et: Başa çıkmanın teorik çatısına doğru. *Tabula Rasa*, 3(9), 207-238.
- Pargament, K. I. ve Rye, M. S. (1998). Forgiveness as a method of religious coping. L. Everett (Ed.), *Dimensions of forgiveness: Psychological Research & Theological Forgiveness* içinde (p. 59-78). Worthington.
- Pargament, K. I., Ensing, D. S., Falgout, K., Olsen, H., Reilly, B., Haitsma, K. V. ve Warren, R. (1990). God help me (I): Religious coping efforts as predictors of the outcomes to significant negative life events. *American Journal of Community Psychology*, 18(6), 793-824.
- Sarıkaya, B. ve Şeren, Z. (2017). İnsan sorumluluğu ve fiillerine etkisi bağlamında sabır ve tevekkül kavramları. *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6(12), 68-88.
- Sayın, E. (2012). Tasavvuf kültüründeki "sabır" kavramının psikolojik etkileri. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 1(1), 413-422.
- Stevens, J. R. ve Stephens, D. W. (2008). Patience. *Current Biology*, 18(1), 11-12.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed. (1962-1977). *Sünenü't-Tirmizî I-V*. Ahmed Muhammed Şâkir (thk). Mısır: Şirketü Mektebeti ve Matba'ati Mustafâ el-Bâbî.
- Türk Dil Kurumu. (2009). *Büyük Türkçe sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türküm, A. S. (2002). Stresle başa çıkma ölçeğinin geliştirilmesi: geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 2(18), 25-34.
- Yapıcı, A. (2007). *Ruh sağlığı ve din: psiko-sosyal uyum ve dindarlık*. Adana: Karahan Kitabevi.

The Relationship Between Patience and Religious Coping in Martyrs' Families, War Veterans and Their Families

Abstract

Patience emerges with the development of the endurance in the face of a nuisance at the first moment and it becomes long-term. Patience consists of wisdom, fortitude, calmness, right sense and search for solutions. In today's understanding, patience draws an image that does not go beyond durability. But basically, it is based on an action. One of the most overlooked points of patience is to try a number of solutions to overcome one's problem. It is based on the ability of an individual to get rid of situations that force himself / herself. For this reason, although patience is perceived as a passive process, actually it is an active process. This allows the person to know himself / herself, to use their potentials and abilities. So patience becomes a developer. Islam recommends patience in the face of difficulties. In the Qur'an it is advised that the believer often comes with a calm, surrendered heart, and from within, asking God for help. The Qur'an, through some anecdotes, advises people to be patient. These examples explain how people should behave in the face of the problems they face. Furthermore, Quran emphasizes that patience should be a recommended value. In this context, the believer should advise the other person in distress and try to help him. In Islam, patience functions as a source of meaning for the person who feels helpless in the face of suffering. Knowing that the source of the difficulty is God makes it easier to confront and accept it. Because God, who is the source of the difficulty, will give the ease.

This study focuses on the close loss of patience, experience of approaching death, loss of organ and the role of people who have experienced trauma in coping with the difficulties they have experienced. The practice group was selected from families of martyrs, veterans and veterans living in the city centre of Adana. In the vast majority of interviewees, patience takes its origin from religion and positively affects coping. According to this, in the families of martyrs, the direction of fortitude and dignity has emerged, it has a function that facilitates adaptation to life in veterans and strengthens compliance. In the vicinity of veterans, patience appeared in the form of finding consolation of the people who were worse than their own. It was also questioned whether the patient experienced patience or endurance, and patience behaviour was encountered in all groups. Patience plays an important role in the acceptance of the event in cases where it is not possible to compensate death and organ loss. In addition, the concept of patience has been highly cited for the continuation of family relations and family unity.

Keywords: *Patience, Endurance, Religious Coping, Martyr, War Veteran.*